
KENT YOKSULLARININ FARKLI SİYASALLAŞMA BİÇİMLERİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI ÖRNEĞİ*

Selcen KÖK**

Öz

Bu çalışma, ekonomik ve sosyal olarak belirsizlik ve güvensizlik içinde yaşayan kent yoksullarının siyasallaşma biçimlerini, yaşadıkları deneyimler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Ankara'nın üç bölgesindeki yedi mahallede yapılan nitel alan araştırması ile elde edilen bulgulara dayanarak, kent yoksullarının siyasal katılım ve sessiz direniş olmak üzere iki yolla siyasallaştıkları iddia edilmektedir. Çalışmanın teorik arka planında, gündelik hayatı bir pratikler sistemi olarak düşünen Michel de Certeau, James C. Scott ve Asef Bayat tarafından "taktiksel direnme", "gündelik hayatın direnme biçimleri" ve "sessiz tecavüz" olarak kavramsallaştırılan gündelik hayatın siyasallaşma pratikleri sessiz direniş başlığı altında toplanmıştır. Alanda ise, hem siyasal katılımın hem de bu siyasallaşma pratiklerinin izi sürülmüştür. Alan araştırmasında, yoksulların siyaset algılarına, siyasal katılım formlarına ve sessiz direniş pratiklerine bakılmış, siyasal katılım düzeylerinin örgütlenme noktasında eksik olmakla birlikte, seçimlerde oy kullanma noktasında yüksek olduğu görülmüştür. Yoksulluk, yoksulların siyasete ilgisizleşme nedeni değil, siyasal katılmada güçlü bir motivasyon ögesi olarak işlemektedir. Diğer yandan yoksullar farklı bir siyasallaşma biçimi olarak iktidarla çatışmaya girmek yerine, ona karşı geçinme ve barınma yollarını içeren gündelik hayat pratikleri içinden ürettikleri taktiklerle, sessizce, dolaylı yollardan direnmeyi tercih etmektedir. Çünkü yoksullar zayıf olduklarının farkındadır ve iktidarla doğrudan karşı karşıya geldiklerinde yok olacaklarını bilmektedirler. Bunun için, iktidarın stratejik araçları karşısında ya hileli yollar ve taktikler kullanmakta ya da onun alanına, başka türlü giremediği için sessizce sızmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Kent Yoksulluğu, Alan Araştırması, Siyasallaşma, Siyasal Katılım, Sessiz Direniş.

THE DIFFERENT POLITIZATION FORMS OF THE URBAN POOR: AN EXAMPLE OF A FIELD RESEARCH

Abstract

This study aims to expose politization forms of the urban poor, surviving in economic and social uncertainty and insecurity, through their experiences. In this study it is asserted that the urban poor involve in politics by two manners, either political participation or quiet resistance, on the grounds of findings of a qualitative field research performed in seven neighborhoods of Ankara. In theoretical background of the study, politization practices of daily life that are conceptualized as "tactical resistance", "resistance forms of everyday life" and "quiet encroachment" by Michel de Certeau, James C. Scott and Asef Bayat respectively, who all think daily life as a system of practices, are brought together under the title of "quiet resistance". Both political participation and politization practices are traced in the field. The political perceptions of the poor, forms of their political participations, and their quiet resistance practices are sought throughout the field research. It is found that voting turnout in elections is high while their political participation levels are low in respect to political organizing. Thus, poverty is not evaluated as a reason of political apathy. On the contrary, it is a strong motivation factor in respect to political participation of the poor. However, the

poor prefer to resist quietly and indirectly by some tactics developed throughout daily life practices as manners of quiet resistance in place of coinciding with the power. As the poor is aware of their weakness and they know that they will perish if they directly collide with the power. That's why the poor use tricky ways and tactics against the strategic tools of the power, or they infiltrate into the space of the power since the other way around is simply impossible.

Key Words: Urban Poverty, Field Research, Politization, Political Participation, Quiet Resistance

*Bu çalışma 2011 yılında tamamlanmış "Kent Yoksulluğu ve Siyaset: Ankara Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üni. İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
selcenkok@yahoo.com.

GİRİŞ

Georg Simmel (2009) bir kimsenin yoksul olarak nitelenmesini, onun sosyal bir kategori olarak karşımıza çıkışını, “yardım” ilişkisi ile başlatmaktadır. Bir kimse ancak gelirden yoksun hale geldiği ve yaşayabilmek için birinin desteğine, yardımına muhtaç hale geldiği zaman onu yoksul olarak adlandırırız. Buna göre yoksul ancak bir toplumsal birim içinde varlık kazanmakta, toplumsaldan bağımsız biçimde, onun dışında başka bir yerde kurulması mümkün olmamakta, dolayısıyla bir sosyal tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk bir bilgi nesnesi olarak ortaya çıktığı dönemden beri, insanların en temel fiziksel ihtiyaçlarının bir başkasının desteği olmadan karşılanamamasına ilişkin bir sorun olarak görülmekteyken, kent yoksulluğu yoksulluğun söz konusu “mutlak” anlamını da içerecek biçimde “görelî” ve “sosyal” anlamları da kapsayan bir tanımlamaya sahiptir. Kent yoksulluğu, nüfusun bir kesiminin çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sorunlara yol açması olarak tanımlanmaktadır (Mingione, 1993: 324). Buna göre kent yoksulluğu, en başta ekonomik güvensizlik anlamına gelmektedir. Kapitalist ekonominin uzamsal zemini olarak kent, yoksul sakinleri için ekonomik güvensizliğe bağlı pek çok sorunla, yaşanması çok zor bir alan yaratmaktadır. Çünkü kentlerin yoksul nüfusu, temel ihtiyaçlarını karşılamak için parasal ekonomiyle ve dinamik ama güvensiz bir enformel ekonomiyle karşı karşıyadır. Aynı zamanda bu nüfus için kentte ev sahibi olmak, düşük kaliteli ve emniyetsiz barınak sahibi olmak demektir. Bu bağlamda kent yoksulluğunun ayırt edici özelliklerini, parasal ekonomiye bağlı olma, enformel ekonomiye bağlı olma, yetersiz barınma, iş güvencesizliği, temel hizmetlere erişememe, hastalıklara açık olma, çevresel tehlikeler, sosyal dışlanma, şiddet ve suç maruz kalma ve damgalanma olarak sıralamak mümkündür (Beall ve Fox, 2006). Yoksulluk bu haliyle yoksul nüfusun sadece yaşamsal varlığını ayakta tutan ihtiyaçları bakımından değil, mekânsal ve sosyal boyutlarıyla da deneyimlediği bir durum olarak anlaşılmalı gerektirmektedir.

Kentlerde söz konusu pek çok sorunla baş etmeye çalışan yoksul nüfus, bu haliyle, sadece bir sosyal tip olmanın ötesine geçmekte, nüfusun ve ekonominin düzenlenmesi bağlamında yönetimin, dolayısıyla siyasetin konusu haline gelmektedir. Ancak bu çalışmada kent yoksulu, iktidar etkinliklerinden etkilenen, bir düzenleme konusu ve bir siyaset nesnesi olarak değil, iktidarı etkilemeye çalışan bir siyasal kategori olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmada kent yoksullarının verili toplumsal düzen ve siyasal sistem içinde, siyasal katılım ve sessiz direniş olmak üzere iki yolla siyasallaştıkları öne sürülmekte, iddia, Ankara’da Sincan, Keçiören ve Altındağ (Hıdırlıktepe Mevkii) bölgelerinde yedi mahallede 34 hanede 45¹ kişi ile yapılan alan araştırması (field research) bulgularıyla desteklenmektedir.

¹ Bu çalışma yazarın “Kent Yoksulluğu ve Siyaset: Ankara Örneği” başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiş olduğu için, bu sayılar tez çalışması kapsamında görüşülen katılımcılara ilişkindir. Tezin burada genişletilerek aktarılan siyasallaşma kısmında, sayılar değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmada tezde yer alan kent yoksulluğunun diğer bileşenlerinden bağımsız olarak, doğrudan siyasallaşma bağlamında değerlendirilen verilere yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Siyaset biliminin önemli konularından biri olan siyasal katılım kavramı çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır. Kavram bir çalışmada "vatandaşların hükümet yetkilerinin seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal eylemler" (Nie vd., 1989: 1) olarak tanımlanırken, bir başka çalışmada "merkezi ve yöresel devlet organlarının personelini yahut kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarınca tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri" (Özbudun, 1975) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamanın sınırlarını biraz daha genişleten bir çalışmada ise siyasal katılım, "toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavram" (Kapani, 1983: 130-131) olarak ifade edilmektedir. Bütün bu tanımları göz önüne alarak, siyasal katılımı geniş olarak, vatandaşların siyasal temsil hakkına sahip olmak, siyasal seçimlerde oy kullanmak, sivil toplum örgütlerine katılma ve yaşamını kolaylaştıracak hizmetlere erişme konusunda sorunlarını çözmek için merkezi ve yerel yönetimlerden hak talep etme bağlamında mücadele etmek olarak sayabileceğimiz süreçlere katılımları olarak tanımlayabiliriz. Söz konusu bu süreçler Batı Avrupa'da 19. Yüzyıl sonunda şekillenmeye başlamış, yetkin halini II. Dünya Savaşı sonrası Refah devleti döneminde almıştır. Siyasal katılım, kaynağı, içeriği ve sınırları ile siyasal teori içinde halen tartışılmakta olan – tanımlarda da merkezi özne olarak vurgulanan- vatandaşlık bağlamında değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Vatandaşlık karşımıza, modern anlamıyla toplumsal ve siyasal dönüşümlere göre içerme-dışlama sınırları değişmiş ve halen de değişmekte olan bir kavram olarak çıkmaktadır (Kadioğlu, 2009). Siyasal bir kategori olmakla birlikte vatandaşlık yapısal meselelerden bağımsız olmayıp, aksine gerek ekonomik gerek toplumsal oluşum ve dönüşümlerle doğrudan ilgilidir ve siyasallaşma süreçlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır.

T.H.Marshall'ın (2006: 20-21) -tarihsel olarak ortaya çıkış sırasını göz önüne alarak oluşturduğunu belirttiği- meşhur sınıflandırmasıyla vatandaşlık sivil, siyasal ve sosyal olarak üç kategoriden oluşmaktadır. Sivil vatandaşlık, kişi özgürlüğü, ifade, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve yasalara uygun sözleşmeler yapma hakkı, adalete erişim hakkı gibi kişisel hak ve özgürlüklerden; siyasi vatandaşlık, parlamento ve yerel idareler gibi kurumlar bünyesinde temsil etmek ve temsil edilmek biçiminde siyasi iktidara katılım hakkından ve sosyal vatandaşlık, ekonomik refah ve güvenliğe sahip olma, eğitim ve sosyal hizmetlerden yararlanma gibi bir toplumda var olan standartlar çerçevesinde insanca yaşam hakkı denilebilecek haklardan oluşmaktadır. Vatandaşlığın bu sayılan biçim ve içerikleri ekonomik ve toplumsal dönüşümlere tâbi şekilde 18. Yüzyılda biçimsel eşitlik fikrinin doğuşundan günümüz "demokratik" toplumlarının siyasal inşasına kadar geçen dönem içinde, bir dizi mücadele ve müdahalelerle oluşmuştur. 18. Yüzyılın eşitlik fikri kadınları, köleleri, mülksüzleri dışarıda bırakmaktaydı. 19. Yüzyılda kadınlar ve mülksüzlerin siyasal haklarını kazanması ile işçilerin sendika kurma hakkı sayesinde grup temsilinin siyasal yaşama girmesi, vatandaşlığın kapsamını genişletti. Birbiriyle çelişen ilke ve pratiklere rağmen vatandaşlık en yetkin halini bundan sonra, refah devleti döneminde aldı. "Tek ulus projesi" olarak da adlandırılan (Bob Jessop, 2005) bu dönemi liberal dönemden farklı kılan da, söz konusu genişlemeye bağlı olarak geniş işçi kitlelerini, orta sınıfları ve devlet yardımına bağımlı sınıfları eşit haklara sahip vatandaşlar olarak birleştirmesiydi. Neoliberal dönemde ise "tek ulus projesi"nin "iki ulus projesi"ne dönüşmesine bağlı olarak vatandaşlığın anlam ve içeriği değişmiştir. Girişimci, aktif, sorumlu, çalışkan, yasalara uyan vatandaşlar "asil ulus"u oluştururken, marjinalleştirilen ve işe yaramaz kabul edilen altsınıflar çözülmüş olan toplumsallığın içinde kutuplaşma ve dışlanmanın

parçası haline gelmişlerdir. Vatandaşlık artık sosyal boyutu ortadan kaldırılmış, sadece devletle toplum arasında kurulu bir hukukî bağa dönüştürülmüştür (Özkazanç, 2010).²

Vatandaşlığın sosyal olandan koparılması ve sadece hukukî bağ anlamıyla ayakta kalmasının siyasal katılım sürecine yansımaları, vatandaşların sadece belirli seçim dönemlerinde oy kullanmaları biçiminde olmaktadır. Siyasal düşüncelerin eylem düzeyinde görünürlüğü ise, dağınık ve süreksiz biçimlerde, kısa süreler için geçerli olmaktadır. Bu durumu yaygın biçimde sivil toplum örgütlenmesi içinde görmekteyiz. Ancak sivil toplum örgütlerine kurucu olarak dâhil olma, kaynak, sosyal ağlar ve eğitim düzeyleri bakımından yeterli olma durumuna göre işlemektedir. Dolayısıyla, bu etkenlerin eksikliğinden dolayı yoksullar sivil toplum örgütlerine dâhil olamamakta, bu da alanın ancak orta sınıflarca etkin kullanımı sonucunu doğurmaktadır (Mitlin, Bebbington, 2006; Bayat, 2006; Davis, 2006). Bu bağlamda yoksul hareketleri, nadiren kendi başına ortaya çıkmakta, daha çok diğer hareketlere eklenerek, onlar üzerinde yükselerek varlık göstermektedirler (Mitlin, Bebbington, 2006:2).

Bedenin ve diğer maddi malzemelerin kullanımlarını içeren maddi ve fiziksel direniş, üzerinde en çok çalışılan ve en iyi bilinen direniş yöntemidir. Bu bağlamda direnişin, devrim, isyan, ayaklanma, her türlü protesto ve çekişmeli siyaseti içeren bir sosyal hareketlilik alanının tüm kategorilerini ifade ettiği düşünülmektedir. Bu yüzden gösteri, grev ve örgütlenmenin diğer oluşumlarına ilişkin birçok geleneksel etkinlik bu kategoriye dâhil edilmektedir (Hollander and Einwohner, 2004: 535). Tarihsel hafızamızda yerleşik olan, direnmeyle ilgili algımızı şekillendiren de bu kolektif eylem biçimleridir. Ancak kolektif ve görünür olan bu direnme biçimlerinden farklı olarak, Michel de Certeau (1984, 2008), James C. Scott (1989, 1995), Asef Bayat (1997, 2006, 2008) gibi bazı yazarlar gündelik hayatı bir pratikler sistemi olarak ele alarak direnmenin bilinen doğrudan biçimleri yerine “taktiksel direnme”, “gündelik hayatın direnme biçimleri” ve “sıradanın sessiz tecavüzü” olarak adlandırdıkları sessiz, ilk bakışta anlaşılmayan ve doğrudan olmayan yeni eylem biçimleri tespit etmişlerdir. Sessiz direniş diyebileceğimiz bu direnme formu, kolektif direnme biçimleri ya da formel sosyal hareketlerden farklıdır. Direnme pratikleri tipik olarak açıkça meydan okuma ya da çatışma gücüne sahip olmayan insanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu pratikler çoğunlukla gizli, kasıtlı olarak tasarlanmış ve kime karşı olduğu doğrudan anlaşılmayacak biçimde düzenlenmişlerdir (Ewick ve Silbey, 2008: 1337).

Bu direnme biçimini ilk olarak Michel de Certeau'nun “taktiksel direnme” formülasyonu bağlamında görmekteyiz. Bu formülasyon “strateji” ve “taktik” kavramları ekseninde düşünülmektedir. Michel de Certeau stratejiyi, bir irade ve güç öznesinin (mülk sahibi, girişimci, kent, bilim kuruluşu gibi) bir “çevre”den soyutlanabildiğinde mümkün hale gelen güç ilişkilerinin hesabı olarak tanımlamaktadır. Bir strateji, sınırlarını belirlediği bir yeri mülkü farz eder ve böylece ondan ayrı bir dışsallıkla üretilen ilişkiler (rakipler, düşmanlar, müşteriler, hedefler, ya da araştırma nesnelere gibi) için zemin işlevi görür. Siyasal, ekonomik ve bilimsel rasyonellik bu stratejik model üzerine inşa edilmektedir. Düşünür taktiği ise, bir “mülk” üzerinde uzamsal ya da kurumsal bir konumlanma içinde yapılamayan, böylelikle görünür bir bütünlük olarak diğerinden ayrılan bir sınır üzerinde de bulunamayan bir hesap olarak tanımlanmaktadır. Buna göre stratejinin mekânı iktidarın kendi alanı iken, taktiğin mekânı ötekinin alanıdır. güçsüz kategoriler, yabancı bir gücün yasa tarafından kendisine dayatılmış ve örgütlenmiş bir alanı istismar etmek ve kullanmak durumundadır. Taktik kendini ötekinin mekânında, fark ettirmeden, azar azar, tamamını ön plana çıkarmadan, belirli bir mesafeyi gözeterek kabul ettirir. Aynı zamanda taktik, bir yere sahip olmamasından dolayı zamana bağlıdır –sürekliliği ele geçirilebilir fırsatları kollar. Sürekli olarak olayları

² Bu sonuç, Nicolas Rose'un (1996) “toplumsallığın ölümü”nü ilan etmesine neden olan sürecin bir ürünüdür. Rose'a göre yönetim stratejilerinin merkezinde artık toplum değil ekonomik ilişkiler vardır. Yönetimin yeni uzamını heterojen, çoğul, kültürel kimlik ve bağlarıyla küçük gruplar ve birey ve ailelerden oluşan cemaatler oluşturmaktadır. Ona göre, siyasal düşünce ve eyleme dayanan siyasallık ve toplumsallık neoliberal yönetim tarzı ile birlikte çözülmüş, toplum ölmüştür artık.

fırsata dönüştürmek için manipüle etmek zorundadır. Zayıf, devamlı olarak kendi akıbetini, bu sona yabancı olan güçler karşısında tersine çevirmek zorundadır (Certeau 1984: xix).

Buna göre, "strateji" güçlü olanın, iktidarın kendi alanında işlettiği yönetsel araçlar iken, "taktik" zayıf olanın bu stratejileri boşa çıkarmasını ya da onları kendi çıkarına yönlendirmesini sağlayacak araç ve yollar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gücsüzler, Michel de Certeau'nun "hile yapma"³ (making do) olarak nitelediği, gündelik hayat içinde çok fazla bulunabilecek çeşitli dağınık, parçalı ve sessizce uygulanabilecek taktikler işletebilmektedirler. Certeau'nun "taktiksel direniş" dediği bu pratikler sayesinde, zayıf olan kategoriler "reddetme imkânlarından ve araçlarından yoksun oldukları iktidarla oyun oynamakta; bu düzeni terk etmeden ve bu düzenden uzaklaşmadan, bu düzenin elinden kaçıp kurtulabilmektedirler" (Certeau, 2008: 46).

Bu direniş formuna benzer biçimde, James C. Scott da "gündelik hayatın direnme biçimleri" tezini ileri sürmektedir. Scott (1989), gücsüzlerin ellerinde başka direniş aracının olmadığını, ancak gizlilik ve görünmezlik sayesinde direnişlerini iktidar alanından koruyabildiklerini iddia etmektedir. Yazar, Malezya'nın küçük bir bölgesinde köylü sınıfı üzerine yaptığı Weapons of the Weak adlı çalışmasında köylü isyanlarının ender gerçekleştiğini, ancak köylülerin geliştirdiği bir takım pratiklerin isyanın yerine geçtiğini öne sürmektedir. Direnişten ancak –yukarda değindiğimiz- açık politik eylem biçimlerini anlayan ve bunun dışındakilerin politik eylem türü olmadığını söyleyenlere karşı Scott, söz konusu alanda muktedirlerin yarattığı bir tahakkümün, dolayısıyla bir çatışmanın var olduğunu, bu nedenle "zayıf" olanların, sahip oldukları "silahlar"la "politik çatışmanın gizli alanında" mücadele ettiklerini iddia etmektedir (Scott, 1989:4).

James C. Scott'ın (1989) sözünü ettiği silahlar arasında ağırdan alma, ayak sürüme, gerçeği gizleme, sahte itaat, sahte ihmalkârlık, firar, hırsızlık, kaçakçılık, yasa dışı bölgeye girme, kundakçılık, iftira, sabotaj, gizli saldırı, belirsiz tehditler, vb. yer alır. Scott'a göre bu genellikle oldukça sıradan teknikler, sınıf mücadelesinin olağan araçlarıdır. Bunlar açık savunmanın mümkün olmadığı veya ölümcül tehlikelere yol açma ihtimali halinde "ilk adres" tekniklerdir. Bu noktada Scott, "gündelik" sınıf direniş şekillerini, siyasi çatışmanın açık yüzleşme içeren daha özgün şekillerinden ayırmaktadır. Bu ayrıma göre bir tarafta gecekondü sakinlerinin devletin orman arazilerini işgal ettiği sessiz kademeli bir süreç yer alırken, diğer tarafta açık bir şekilde yoksulluk ilişkileri ile mücadele eden, yoksulluğun kamusal görünürlüğü ve kazanımların yeniden dağıtım talepleri yer almaktadır. Sessiz direniş şekli sözsüz, fiilî kazançları amaçlarken diğeri bu kazançların resmi, yasal olarak tanınmasını amaçlar. Gerek gecekondü sakinleri gerekse toprak işgalcileri, mülkiyet kullanımına sahip olmayı umarlar. Gecekondü sakinleri esasen küçük gruplar halinde, genellikle geceleri, üzerlerine dikkat çekmekten sakınarak, araziye sızarlar; zira istilanın büyük ihtimalle silahlı kuvvetlerle ve kanlı bir kavga ile sonuçlanacağını bilirler ve kaybedileceği mukadder bir çatışmaya girmek yerine sessizce sızmayı tercih ederler.

Scott'ın direnmeye ilişkin bu yaklaşımına benzer bir yaklaşım da Asef Bayat'dan gelmiştir. Bayat "gündelik direnme biçimleri"nden çok yararlanmış olmasına karşın, Scott'ın yaklaşımı ile "sıradanın sessiz tecavüzü" adını verdiği kendi yaklaşımı arasına, Scott'ın tezinin Ortadoğu toplumlarını anlamak konusunda daha az işlevsel olduğunu düşünerek mesafe koymaktadır (Bayat, 2006). Asef Bayat, Tahran ve Kahire'deki kent madunlarının geliştirdikleri siyaseti "sessiz tecavüz" kavramı ile değerlendirmektedir. Sokak Siyaseti (2008) adlı çalışmasında formüle ettiği yaklaşımını Bayat, İran'daki gecekondü hareketi, bu hareket sonrasında kent çeperlerine yerleşen yoksulların hayatta kalma mücadeleleri ve bu eksende yapılan enformel işlerden oluşan bir çalışma hayatı çerçevesinde örmektedir. Bayat (1997:1) bu pratiklerin gelişmekte olan pek çok

³ Michel de Certeau'nun "hile yapma" olarak adlandırdığı etkinlikleri Necmi Erdoğan (2000) "idare etme sanatı" başlığı altında değerlendirmektedir.

ülkede sıradan ve yaygın biçimde gerçekleştiğini ve kendisinin de bu pratikleri anlamaya dönük bir “enformel siyaset teorisi” kurmaya giriştiğini ifade eder.

Bayat’ın enformel siyaset teorisinin merkezî konusu, özellikle Ortadoğu toplumlarında görülen bir kentsel hareket biçimi olarak “sessiz tecavüz”dür. Ona göre sessiz tecavüz, geleneksel kurumların sivil örgütlenmeye ve toplumsal hareketlere alternatif oluşturduğu ve anti-demokratik siyasal sistemlerin geçerli olduğu coğrafyalarda ortaya çıkmaktadır (Bayat, 2008:52). Bu kavram, “sıradan insanların hayatta kalabilmek ve hayatlarını iyileştirebilmek için mülk ve iktidar sahiplerinin sahip oldukları şeylere doğru suskun, uzun vadeli fakat yaygın ilerleyişini” anlatmaktadır (Bayat, 2006:47). Asef Bayat’a (2006) göre liderliği, ideolojisi, yapılandırılmış bir örgütü olmamasıyla sessiz tecavüz, hayatta kalma pratiklerine ya da gündelik direniş biçimlerine benzemekle birlikte, aktörlerin mücadele ve kazanımlarının devletin, zenginlerin ve iktidar sahiplerinin pahasına gerçekleşmesi, mücadelelerin sırf direniş alanında ille de savunmaya dönük olarak görülmemesi ve doğrudan olması ile bu yaklaşımlardan ayrılır. Sessiz tecavüzde aktörler ilerleyecek yeni pozisyonlar kazanarak alanlarını genişletirler, sessiz ve tedrici bir ilerleyiş içindedirler. Bayat’a göre sessiz müteceviz yoksul kent madunları, bu tedrici ilerleyiş ve doğrudanlık özellikleriyle Scott’ın gündelik direniş biçimleri içinde değerlendirdiği sessizce direnen yoksullardan farklılaşmaktadır.

Sessiz tecavüz olarak nitelendirilen gündelik direniş pratikleri, barınma ve geçinmeyi mümkün kılan bütün yollara atıf yapmaktadır. Gecekondu yapımı, işportacılık, yerleşik mahalle trafosundan çekilen kaçak elektrik ve kaçak su kullanımı, uluslar arası markaların sahte üretimi bu pratikler içinde sayılabilir (Bayat, 2008). Bu pratiklerin üreticisi kent madunları ise, büyük ölçüde “yüzer-gezer” toplumsal kesimlerin bir çeşitlemesidir ve göçmenler, mülteciler, işsizler, gecekonducular, sokak satıcıları, sokak çocukları ve diğer dışlanmış gruplardan oluşmaktadır. Söz konusu kesimin yüzergezerliği, akışkan yapısı kurumsal mekanizmaların içinden bir muhalefet geliştirmeye imkân vermemektedir. Bu kişilerin bağlı oldukları kurumlar bulunmadığından baskı oluşturmaya muktedir bir kurumsal kapasiteden de yoksundurlar (Bayat, 2006: 50). Dolayısıyla bu hareket biçimi, formel toplumsal hareketlerden bu haliyle ayrılmakta ve Bayat’ın “enformel siyaset teorisi”nin (1997) sosyal zeminini oluşturmaktadır.

Gerek Michel de Certeau gerek James C. Scott ve Asef Bayat’ın düşüncelerinde güçsüz kategorilerin direniş biçimi, taktiksel pratikler yoluyla, güçlünün alanına sessizce sızma girişimlerini içermektedir. Peki zayıf olan neden doğrudan ve açıkça değil de sızarak, sessizce girmektedir bu alana? Cevap basittir: çünkü, zayıf olan zayıftır ve güçlünün alanına başka türlü girememektedir.

2. YÖNTEM

Kent yoksulluğu araştırmalarında yalnız nicel yöntemin, yalnız nitel yöntemin ya da ikisinin birlikte kullanıldığı ampirik çalışmalar yapılagelmektedir. Burada hangi yöntemin neye göre belirlendiği sorusu sorulabilir. Bu tercih araştırmacının öncelikle neyi aradığını, neyi amaçladığını yani araştırma soru ya da sorularının ne olduğuna bağlıdır. Eğer araştırma ile hedeflenen, araştırma nesnesinin sayısal değeri ve bu değere bağlı olarak ortaya çıkan değişimi tespit etmek ise, seçilecek yöntem ve anlatı nicel yöntem olacaktır. Eğer araştırma sorusu “nasıl” ile başlıyor ise, yani kent yoksullarının nasıl geçindikleri, hangi kültürel formlara sahip oldukları, birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları, yoksulluğun altında yatan süreçlerin ne olduğu ya da yoksul alt grupların yoksulluktan nasıl etkilendiği anlamak isteniyorsa, çalışmaya nitel yöntemin dâhil edilmesi gerekmektedir. Buna göre bu çalışmanın iki temel sorusu olan, kent yoksullarının nasıl siyasallaştıklarının ve ne gibi siyasallaşma biçimleri ürettiklerinin cevapları aranırken, nitel araştırma yöntemlerinden alan araştırması (qualitative field research) yöntemi kullanılmıştır.

Kent yoksullarının siyasallaşma biçimlerini ele aldığımız çalışmada bu yöntemin seçilmiş olmasında, konunun doğası gereği böyle bir yöntemle çalışılması gerekliliğinin yanı sıra, araştırmacının epistemik duruşu da etkili olmuştur. Thomas Kuhn'un (2005) ileri sürdüğü, bilimsel bilginin üretilmesinde bilim adamının benimsediği paradigmanın taşıdığı önemden hareketle, araştırmacının araştırmasında hangi yöntemi kullanacağını belirleyen en önemli faktörün araştırmacının bilgiyi üretirken/elde ederken benimsemiş olduğu paradigma olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada, araştırma konusunun doğasına ilaveten, bir araştırmacı olarak epistemik duruşumu, gerçekliğin tekli değil çoklu doğasının varlığını ve bilginin araştırmacı ve katılımcıların ortak anlamlandırması sonucunda üretilen bir değer (Hatch, 2002: 13) olduğunu benimseyen yapılandırmacı (constructionism) paradigma içinde konumlandığı için, bu paradigmanın ürettiği yöntemlerden biri olan alan araştırması yöntemini tercih ettim.

Kent yoksullarının siyasallaşma biçimlerinin ortaya konulmasının amaçlandığı çalışmada, benimsenen paradigma ve tercih edilen yöntemle ilgili olarak "örnek olay çalışması" (case study) yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda örneklemin sayısının ne olduğu ya da çok fazla olması gerektiği düşüncesi bulunmamaktadır. Çünkü bu yaklaşımda sayıdan çok "deneyim" önemlidir (Blatter, 2008: 68). Bu yöntem ve yaklaşım insan deneyimi odaklıdır ve insan deneyimi, anlatılar ve hayat hikâyeleri içinden okunmaktadır. Bu tür araştırmalar, insan deneyimlerinin toplumsal güç ve örgütsel bağlamını fark etmemizi ve katılımcıların hikâyelerinde gömülü olan sorunlar, yapılar, süreçler ve politikaları derin biçimde anlamamızı sağlamaktadır (Seidman, 2006: 130). Deneyim aynı zamanda, nitel alan araştırmasını realist ve pozitivist araştırma paradigmasından ayıran en önemli farklardan biridir ve "orada olma"yı (Babbie, 2010; Altunbek, 2009), insani deneyimleri yerinde gözleme ve anlamaya çalışmayı gerektirmektedir. Bu gereklilikler doğrultusunda, çalışmada alana gidilmiş ve kent yoksullarından, gerek geçmişte gerekse bugün yaşadıkları deneyimlere ilişkin kişisel hikâyeler toplanmıştır. Araştırma boyunca değerlendirilen ve yorumlanan veriler ise bu hikâyeler içinden derlenmiştir.

Araştırmada verilerin derlenmesinde, alan araştırması yönteminde kullanılan gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Bu tür araştırmalarda kullanılan etkin görüşme tekniklerinden biri olarak, araştırmacı ile katılımcı arasında akıcı bir etkileşimi mümkün kılan yapılandırılmamış mülakat (unstructured interview) tekniği tercih edilmiştir. Bu mülakat tekniğinin gerektirdiği gibi, sorular açık uçlu sorulmuş ve katılımcı önceden tasarlanmış sorulara cevap vermeye zorlanmamış, katılımcının genel bir soruya (örneğin hayat hikâyesinin ne olduğu ya da bulunduğu kente ya da mahalleye nasıl taşındığı gibi) kendi anlatımı ile cevap vermesine ve başka konularla da ilişki kurarak anlatma özgürlüğü içinde olmasına özen gösterilmiştir. Bu durumda veriler basit biçimde "konuşma" sürecinden (Marvasti, 2003: 20) elde edilmiştir. Bu konuşma ve dinleme pratiği, alan araştırmasının gövdesini oluşturan otantik verileri toplamayı mümkün kılmıştır.

Kent yoksullarının siyasallaşma biçimlerinin ele alındığı bu çalışma, söz konusu paradigma, yöntem ve teknikler kullanılarak, Ankara'nın Sincan, Keçiören ve Altındağ (Hıdırlıktepe Mevkii) bölgelerinde yapılmıştır. Araştırma amaç odaklı örneklem yöntemiyle seçilmiş 34 haneden 45 kişi ile mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarla elde edilen veriler deşifre edilirken ve değerlendirme sırasında yazıya aktarılırken, otantikliğin değerinin açığa çıkması için, katılımcıların gündelik konuşma üslûplarına sadık kalınmaya çalışılmıştır.

Alanda Olmak

i. Ankaralı Kent Yoksullarının Siyasal Katılımı

Alanda yoksulların siyasal katılımı bağlamında, siyasallığa ilişkin bir konuşma başlatmak için, katılımcılara ilk olarak dernek ya da vakıflarla ilişkilerinin ne olduğu sorulmuştur. Katılımcıların hepsi de dernek, vakıf gibi hiç bir sivil toplum örgütüne üye olmadıklarını söylemişlerdir. Hemşeri dernekleriyle ilgili sorumuza sadece, Keçiören'de yaşayan, bir senedir işsiz olan Yaşar, "Hemşeri dernekleri kumarhane şimdi. Ben bekârken

uğrardım kâğıt oynamaya. Köy derneğimiz var burada. Ama çocuklarımı götürmeye tanıştırmaya utanırım orayı. O kadar yani” diye cevap vermiştir.

Siyasal faaliyetler içinde hiç bulunup bulunmadıkları sorulduğunda, Keçiören ve Sincan’daki katılımcıların çoğu –çok kötü bir şey duymuşçasına irkilerek- “Tövbe, yok bizde öyle şeyler”, “Yok bizde olmaz”, “Devletimize bağlıyız biz” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Hıdırlıktepe’de görüştüğümüz kişilerce “siyasal faaliyet”ten çıkarılan anlam ise, 1980 öncesinde bölgenin de içinde olduğu çemberde (Altındağ) yaşanan şiddet dönemi olmuştur. Hıdırlıktepe’de “babadan beri CHP’li” olduğunu söyleyen 55 yaşındaki Mecbur, soru üzerine 1980 Askeri Darbesi öncesinde bölgenin nasıl politize olduğunu anlatmaya başlamıştır hemen: “İhtilalden önceydi. Buralar kurtarılmış bölgesiydi solcuların. Böyle gençler vardı sokaklarımızda. Nöbet tutarlardı. Her akşam bir evde toplantı yaparlardı. Akşama doğru haber verirdi misal. Bu akşam sende toplantı var hazırlan diye haber verirler. Anaam ne kötü günlerdi. Kocam işportacıydı. Evde ekmek bi gün varsa yarın yoktu. Hadiii oğlanlar haber verirdi bu akşam sizdeyiz diye. Ben koşarım komşulardan ekmek, yemek toplardım. Kaşık tabak toplardım. Gelirler yer içer süpürürler. Sabaha kadar konuşurlar konuşurlar. Biz bişey anlamak. Başka gün başka komşuya giderler. Bu sefer de o komşuya yemek ekmek götürürük. Herkes fakir. Herkeste nüfus galaba. Kimsede para yok. Nasıl etsin de bulsun onca adama yemeği.”

Hıdırlıktepe’nin siyasi hafızası 1980 öncesi siyasal şiddet ortamının bıraktığı fotoğraflarla doludur. 1975-1979 yılları arasında Ankara’da yaşanan siyasal şiddet verilerine göre Altındağ’ın Çankaya’dan sonra ikinci bölge olması (Keleş ve Ünsal, 1982: 86), hatıraların tazeliğinin nedenini açıklayabilmektedir. 1980 öncesini yaşamış olan Hıdırlıktepelilerin siyasallığa ilişkin anlatılarında hep o döneme dair göndermeler vardır. Reyhan ortaokula gitmek istediğini ama gidemediğini “karışık dönem olduğu için babam göndermedi”, Yılmaz da okula gitmek istememesini “Abilerim lisedeydi. Babam korktu bişey olur onlara diye. O zaman buralar çok karışıktı. Aşağı mahalle ülkücülerindi. Bizim burada solcular vardı. Küçüktüm ama hatırlıyorum yine de. Lise aşağıda olduğu için buranın çocuklarının önünü keserdi ülkücüler, bu mahalledenler diye. Babam ondan korktu işte. Abilerimi okuldan aldı sonra gönderirim diye. Sonra göndermedi de. Ben de baktım kimse gitmiyo, okulu ben de bıraktım.” sözleriyle anlatmaktadırlar. Bu anlatıların ötesinde, görüştüğümüz kent yoksullarının formel anlamda siyasetle ilgilerinin oy verme ile sınırlı olmasında, teorik tartışma bağlamında değindiğimiz, artık vatandaşlık bağının sadece hukuki bağa dönüşmüş olması tespiti (Özkazanç, 2010) yanı sıra, mutlak yoksulluk ve açlık sınırındaki ve daha önemlisi çaresizlik döngüsüne girmiş kalabalıkların sürüklenemeyecek kadar takatsiz kaldıkları saptamasını (Can, 2006) onaylatan ruh halinin etkisinden söz edilebilir. Nitekim katılımcıların oy kullananları da dâhil olmak üzere hepsi söze, “siyasetten bir umudum yok” cümlesiyle başlamışlardır. Kurulan bu cümleye karşın seçimlerde oy kullanma oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Görüşme yapılan 34 hanede görüşülen iki kadın dışındaki tüm katılımcılar seçimlerde oy kullanmakta olduklarını belirtmişlerdir.

Sincan’da oğlu, dört yaşındaki torunu ve hasta eşi ile iki küçük odalı, pencereleri naylonla kapatılmış bir gecekonduda yaşayan, ilkokul mezunu, 55 yaşındaki Hatice şimdiye kadar hiç oy kullanmadığını söylemektedir. Nedenini sorduğumuzda geçimini sağlamak için topladığı kartonları taşımak için kullandığı el arabasını göstererek “Siyaset karnımı mı doyuruyor? Siyaset benim için şu gördüğün el arabam. El arabamı doldurmayan şey, karnımı da doyurmaz” diye cevap vermiştir. Keçiören’de iki çocuğu ve eşi ile çok küçük ve rutubetli bir kapıcı dairesinde oturan, civar apartmanların temizliğini yapan astım hastası Melahat ise, “ben damgayı aldım elime hepsine bastım” demektedir gülerek. Nedenini sorduğumuzda “Hani İlyas Salman’ın filmleri var ya. Ne yapsa alta gidiyo hani. Veriyo veriyo boşa gidiyo. Bazıları onun başına çıkıyo ama o hep altta kalıyo ya. Bizimki o hesap işte. Kime oy versem değişmeyecek. Bu seçimlerde öyle yaptım işte. Hepsinin gönlü olsun. Hepsine birden verdim” diye anlatmaktadır.

Brezilya gecekondularını üzerine yapılan bir çalışmada, marjinalite teorilerinin gecekonduların ne kentsel ne de ulusal düzeyde siyasete katılmadıkları, siyaset ve siyasal olaylara karşı çok az ilgileri olduğu, seçim siyasetine nadiren katıldıkları,

doğrudan siyasetten kaçındıkları, yönetsel kanalları kişisel düzeyde çok az kullandıkları kabulüne karşı, bu insanlar için siyasete kayıtsız ve yabancı denilemeyeceği vurgulanmaktadır (Perlman, 1979). Bu çalışmada da, -yukarıda işaret edildiği gibi- katılımcılarda seçimlere katılım oranının yüksek olması, bizi Perlman'ın tespitine benzer bir sonuca götürmektedir.

Seçim siyasetine katılım, alandan topladığımız örneklerde açıkça görülmektedir. 2007 yılında yapılan son genel seçim ve 2009 yılındaki son yerel seçimlerde oy verilen partiler değişmemiştir. Görüşme yaptığımız 34 hanenin⁴ 30 hanesi AK Parti'ye, onun dışında Hıdırlıktepe'de 3 hane CHP'ye, Keçiören'de bir hane oyunu MHP'ye vermiştir. Keçiören'de oyunu AK Parti lehine kullanan bir kişi, "kalben MHP'li" olduğunu özellikle belirtmiş, yardımlardan dolayı "mecburen" AK Parti'yi desteklediğini söylemiştir.

2008 yılında KONDA Araştırma Şirketi'nin büyükşehirlerde yaptığı kapsamlı araştırma, kent yoksullarının yaşadığı bölgelerin yardımlar sayesinde bir partinin arka bahçesine dönüştüğü iddiasının bir seçim efsanesi olduğunu söylerken (Konda, 2008:28), bizim çalışmamızda sosyal yardımların yoksulların oy verme davranışını etkileyen en önemli faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Görüştüğümüz kişiler seçim dönemlerinde yardımların sürekliliğini sağlayacağına inandıkları için seçimlere katılmakta ve mevcut hükümetin devamlılığı yönünde oy kullanmaktadırlar. Sincan'da çöp toplayıcılığı yapan, dört kişilik ailesiyle 150 TL kira ödeyerek bir gecekonuda yaşayan Davut, "Benim durumum iyi olsa ben neden oy kullanayım ki, zengin olsam oy kullanmaya bile gitmem" demektedir. AK Parti'ye oy verdiğini söyleyen Keçiören'de oturan Kadir de oy kullanma nedenini "Geçinmek için satacak bir şeyim yok, bir oyum var onu satıyorum. Kimse beni kınamasın" sözleriyle, yoksulluğuyla açıklamaktadır. Burada, görüştüğümüz kişilerin oy verme davranışını belirleyen en önemli etkenin içinde buldukları yoksulluk durumu olduğu açıkça görülmektedir.

AK Parti'ye oy verilme nedeni herkes için aynıdır; yardımların kesilmemesi. Keçiören'de 200 TL kira verilen bir evde kardeşinin ailesi ile on kişilik bir aileyi idare etmeye çalıştığını söyleyen Yaşar, "Tabii ki AK Parti'ye verecem oyumu. Bana söylenen 2 kilo patatese 2 kilo soğana oyunu satıyor. Bu değil. Niye bu değil? AK Parti şurada 10 senelik bir parti. AK Parti'den önceki sağ partiler de geldi, sollar da geldi. Ama bunlar 2 patatesi yardım edemediler. Fakirler senin fakirin yardım et. Eğer 2 patatesle oy alınıyorsa siz düşünüp alaydınız. Kimse yapamadı bunu. Şimdi konuşulanlar 2 patatesle oy alma değil. O iki patatese benim ihtiyacım var. Yani ister AK Parti gelsin ister gelmesin, atıyorum sol partilerden biri gelsin fark etmez." diyerek, açıkça sosyal yardımların oy verme davranışında ne denli etkili bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Sincan'da bir gecekonuda yaşayan, diyaliz hastası olduğu için çalışamayan, 2000'li yıllara kadar hep CHP'ye oy vermiş olan Osman, oyunu neden AK Parti'ye verdiğini açıklarken, aynı zamanda 1980'den sonra sosyal politika ve siyasetin merkezi öznesinin "işçi"den "yoksul"a kayışının (Özguçlu, 2009) da canlı kanıtı gibidir: "1970'lerde Karaoğlancıydım ben. Onun için canımı verirdim. Halen de solcuyum. İlk sağ partiye oyum AK Parti'ye olmuştur. Sağa katıyen vermedim bu zamana kadar. Ben düşkün olunca kimsesiz kaldık. Ne selam veren var, ne ekmek veren var. Bu Deniz Feneri bi de Sosyal Dayanışma çok destek oldular. Karaoğlan işçinin hakkını gözetirdi, Tayyip de fakirin hakkını gözetiyor." demektedir.

Bütün bu anlatılardan, kent yoksullarının sivil toplum örgütlerine katılma ve kentsel hizmetlere erişmek için merkezi ve yerel yönetimlerden hak talep etme düzeylerinin eksik olduğu, siyasetle ilgilerinin sadece oy kullanmak aşamasında var olduğu ve bu aşamada katılımlarının yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Yoksulluğu bu insanların siyasetle ilgilerini zayıflatan bir etken olarak ele alan marjinallik ve yoksulluk kültürü yaklaşımlarının (Perlman, 1979; Lewis, 1972; Türkdöğen, 1974) aksine, alanda

⁴ Görüşülen hanelerde, hanede sözü geçen kim ise -baba, koca, büyükbaba-, diğer üyelerin de oylarını onun oy verdiği parti lehine kullandığı görülmüştür. Bu nedenle, görüşme yaptığımız bütün hanelerde hane nüfusunun tamamı aynı partiye oy vermiş olduğu için, oy sayıları birey sayıları üzerinden değil, hane sayıları üzerinden verilmiştir.

görüştüğümüz yoksullar için yoksulluk, siyaseti etkilemek üzere oy kullanmak için güçlü bir motivasyon ögesi olarak işlemektedir. Ancak Keçiören, Sincan ve Hıdırlıktepe'deki yoksullar arasında güçlü biçimde var olan bu siyasal katılım biçimine karşın, aynı bölgede Dikmen Vadisi Barınma Hareketi benzeri bir doğrudan hak arayışının hiç olmadığı görülmektedir.

ii. Kente Karşı Kentte Sessizce Direnmek

Hıdırlıktepe Bölgesi 2006 yılı itibariyle Ankara Atıfbey-Hıdırlıktepe Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamına alınmıştır. Bölgede kamulaştırma, mülkiyet analizi ve hak sahipliği tespiti yapılmış, matematiksel ve finansal modelin hazırlanması ve dönüşüm parametrelerinin belirlenmesi ile bütün teknik hesaplama ve işlemleri tamamlanmıştır. Hak sahipleri ile Belediye arasında yapılan sözleşmeler büyük ölçüde imzalanmış ve kısa zaman sonra yıkım kararı alınarak uygulamanın başlayacak olmasına rağmen bölgede, daha önce kentsel dönüşüm kapsamına alınmış ve barınma hakkı ekseninde örgütlenerek uygulamaya karşı aylarca direnmiş Dikmen Vadisi örneğine benzer bir mücadele üretilmemiştir. Hıdırlıktepe'de hak sahipliği olanlardan işlemleri tamamlanmış, parası yatırılmış olup yıkım kararını bekleyenlerle de, kiracı ya da kira ödemedi oturanlarla da görüşmeler yapıldı. Ancak herkes "kaderine razı" görünmekteydi.

Hak sahiplerinin razı duruşunda bu mahalleden gideceği için duyduğu memnuniyet varken, kiracı ve kirasız oturanlarda⁵ endişe vardı. Reyhan'ın durumunda olanlar ise iki duyguyu bir arada yaşamaktaydı. Reyhan gitmekle kalmak arasında yaşadığı duygu durumunu, *"Bu mahallede çocukluğum, bütün hayatım geçti. Yurdum burası benim. Çok seviyoruz. Ama bir yandan da çocuklarım için gitmek istiyorum. Bize dört takım ev yeri için 200 bin lira verdiler. 20 hisseli bir arsa burası. Hiç tanımadığımız, bu mahallenin yolunu bilmeyen babamın akrabaları var hissedar. Adam o kadar kayıp ki bir sene aradılar birini. Buldular sonunda. Biz burada doğduk, büyüdük, evlendik, çocuklarımızı büyüttük. Bu mahallenin çilesini çektik. Her gün bu dik yolu yürüdük yıllardır. Kışın inilmez çıkılmaz. Yazın kanter içinde kalırsın. Bir kilometre yokuş. Hop, onlar geldiler paraları aldı gittiler. Bize düşen pay 10 bin lira. Hesapta duruyo ama napamaz. Ev alsan ev etmez. Normal bir yerden kiralasan evde kimsenin işi yok. Ulaş'ın (eşi) özürülü maaşıyla ödenmez. Çaresiz düşünüyöz."* sözleriyle anlatmaktadır.

Birçok aile yıkım kararını beklemeden ayrılmışlardır mahalleden, Hıdırlıktepe İlköğretim Okulu'nun öğrenci sayısı geçen yıldan bu yıla 620'den 480'e düşmüştür. İlköğretim okulunun müdür yardımcısı, öğrencilerin daha çok Fatih, Sincan ve Keçiören semtlerine nakil yaptıklarını söylemektedir. Bu bilgi bize, genel olarak buradan çıkacak nüfusun nereye akacağı konusunda şimdiden bir fikir vermektedir.

Mahalle yıkılınca nereye gideceği sorulduğunda herkes aynı biçimde *"Bilmiyoruz"* ve *"Başka yerde geçinemeyiz."* cevaplarını vermektedir. Loic Wacquant'ın (2008) "sürgün edilme" metaforunu hatırlatan bu durum karşısında insanlar bir şey yapmamayı, sessizce beklemeyi seçmiş görünmektedirler. Hak sahiplerinin aksine, şimdiki durumundan daha kötü duruma düşeceği korkusu sarmış durumdadır kiracıları. Hepsinin söylediği şey ise aynıdır; *"Ankara'da buradan daha ucuz yer yok."*⁶ diyerek susmaktadırlar. Suskunlukları çaresizliklerinden. Çünkü buraya bir yerden sürgün gelinmiştir⁷ ve şimdi bir başka sürgüne gitmektedirler. Buraya bir yoksulluk

⁵ Mahallede bazı evler ev sahibi tarafından yıllar önce terk edilmiş. Kira ödeyemeyecek olan aileler ev sahibinin bilgisi dışında kilidi kırarak bu evlere yerleşmiş ve yıllarca kira vermeden ikamet etmektedirler.

⁶ Hıdırlıktepe Mevkiinde ev kiralari 50-75 TL. arasında değişmektedir.

⁷ Bölgede ikamet eden ailelerden kendisini yerli olarak tanımlayan, orada doğup büyümüş, yaşamış olanların dışındakiler ya başka bir şehirden ya da Ankara'nın başka bir semtinden, orada geçinemediği için Hıdırlıktepe'ye yerleşmişlerdir.

mekânından kaçıp gelmişler, şimdi kendilerini, çocuklarını daha da yoksullaştıracak bir başka yere, ama belirsiz bir yere gitmeye zorlanmaktadırlar.

Peki, çaresizliğin sadece bu olay için değil genel bir kural olarak işlediği Hıdırlıktepe’de, Dikmen Vadisi örneğinden farklı bir iktidar ve bu iktidar karşısında farklı bir direnme dinamiğinden söz etmek mümkün olabilir mi?

Bu soruya “sessiz direniş” çerçevesinde cevap arandı. İktidarın diğer bölgelerden farklı biçimde, dışlayıcı ve damgalayıcı araçlarla işlediği bu mekânda marjinalleştirilen bu insanların sessizliğinin arkasında Scottçu bir “gizli silah”ın varlığından söz edilebilir mi? Ya da ekmeğini seyyar satıcılıktan çıkarınların sokakta ürettikleri pratikleri Bayatçı bir “sessiz tecavüz” olarak değerlendirebilir miyiz? Ankara kent merkezinde yapılan bir dizi trafik düzenlemesiyle birlikte kent merkezi Kızılay’ı ve kavşakları “yaya” olan seyyar satıcılara kapatan disiplinci iktidarın karşısında seyyar satıcılar ya da başka işler yapan mâdunlar, başka “patikalar” bulabilmekte midirler? Gündelik hayatın içinden türeyen iktidara karşı, yine aynı noktadan bir direnme de çıkabilir mi?

Asef Bayat’ın (2006, 2008) yoksulların yasal yollardan elde edemediği barınma, geçinme, kentsel hizmetler gibi gelir ve bazı hakları sessizce el uzatarak, işgal ederek enformel yollardan elde etmeleri durumunu nitelemek için kullandığı sessiz tecavüz kavramsallaştırması da, Michel de Certeau’nun (1984) strateji karşısına koyduğu taktik kavramı da, zayıf olanın gücünün alanını istismar etmesini, gücünün alanına sızma girişimini anlatmak için kurgulanmıştır. Peki zayıf olan neden sızarak, sessizce girmektedir bu alana? Örneklerden de anlaşılacağı üzere, başka türlü giremediği için.

Asef Bayat’ın (2006) sessiz tecavüz dediği, İran ve Mısır’ın büyük kentlerinde gözlemlendiği gecekondulaşma ile kaçak elektrik ve su kullanımı örnekleri, Türkiye’de de son yıllara kadar yaygın olarak kullanılan “taktik”lerdendir. Nitekim gecekonduyunu kendisi yapmış olanların mahallelerinde yapılan görüşmeler sırasında, gerek konutun yapım aşamasında gerekse sonraki aşamalarda karşılaşılan sorunları aşma yöntemlerinde, Bayat’ın analizine büyük ölçüde uyan örneklere rastlanmıştır. Sincan ve Keçiören’de gecekondu yapımı 1990’lı yıllara kadar hızla, bu tarihten sonra yavaşlayarak devam etmiş, uygun boş arazilerin tükenmiş olması ve denetimin sıkılaşması gibi nedenlerle 2000’li yıllarda tamamen bitmiştir. Sessiz tecavüz bir direnme biçimi olarak kendini en açık haliyle gecekondu yapım sürecinde göstermiştir. Gecekondu yapımı, barınma ihtiyacını karşılama biçimi olarak hayatta kalma pratiklerinden biri sayılabilmekle birlikte, bunun ötesinde siyasal uzantıları da olan bir pratiktir. Çünkü el uzatılan, kapatılan, alınıp satılan araziler devlet arazileridir. Gecekonduyu yıkımdan kurtarmak için rüşvet verilen, patronaj ilişkileri kullanılan taraf da yine devlet ya da belediyeyi temsil eden kişilerdir. Bu bağlamda sürecin gizli muhatabı açıkça devletin kendisidir.

Katılımcılardan Sincanlı ve Keçiörenli gecekonduculara hiç yıkım olayı yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda her iki bölgede de “hayır, yaşamadık” cevabı alınmıştır. Kaçak konutların yıkılmamasında, Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2005) işaret ettiği altsınıfların devletle kurmuş olduğu sessiz ortaklığın⁸ yanı sıra, Bayat’ın sessiz tecavüz pratikleri olarak belirttiği rüşvet, adam kayırma, patronaj ilişkilerinin etkili olduğu görülmektedir. Şimdi Keçiören’de kirasını ödeyemediği eski bir apartman dairesinde on kişilik ailesiyle yaşayan Yüksel, seksenli yıllarda kendi eliyle yaptığı gecekonduyunu yıkılmaktan bir memurun iltiması sayesinde nasıl kurtardığını şöyle anlatmaktadır: *“Benim Niğdeli bir hemşerim vardı. İmar İskan bakanlığının bir bölümü varmış. Ben inşaatçıyım ya, inşattan tanıştık. Benim işini yaptığım inşaatın bi daire aldı. Nerelisin Aksaraylıyım Niğdeliyim derken benim böyle bir sorunum var. Senin o yaptığın işler nereye gitsen bize gelecek, gel dedi, gittim. Adam sağ olsun hemen kayıt etti. Böylece yıkımcılar bana dokunmadılar”. Sincan’da hala seksenli yıllarda yaptığı bahçeli gecekonduşunda oturmakta olan, eşi, iki kızı, damadı ve bir küçük torunuyla yaşayan, diyaliz hastası, eski*

⁸ Pınarcıoğlu ve Işık (2005:116), devletin kaçak konut yapımına göz yummasını “sessiz ortaklık” olarak adlandırmaktadırlar.

inşaat işçisi Osman da gecekondusunu dönemin belediyesini elinde bulunduran parti teşkilatıyla ilişkisini kullanarak nasıl kurtardığını, "...Neyse gecekondu bitti, biz içine girdik sabah. Anam bi baktım yıkımcılar şuraya geldi dikildi. Şu ilerde de postacı var. Onunkini yıktılar, kepçeyle kazıldılar. Yıkımcılar dedi ki sizin burayı da yıkamaz. Dedim ki bakın hemşerim. İmar müdürü F...i Bey vardı solcu. F...i beye gidiyim, eğer yık derse ben kendim yıkıyım. Siz burda malzemeyi hiç etmeyin dedim. Öyle deyince yıkımcılar gitti. Buradan imar müdürünün yanına vardım. Durum böyle böyle adamlar geldiler dedim. Tamam bugünden sonra gelemeler sen git evine yerleş dedi. Ondan sonra da gelen giden olmadı" sözleriyle anlatmaktadır. Sadettin ise yıkım ekiplerine rüşvet verme yolunu kullanmıştır. Olayı, "Benim konu iki odaydı, bir de ara vardı. Bu bana yetmez dedim ben, büyüteyim dedim. Büyütmeye kalktım yıkımcılar geldi. Sizi görelim dediler. 4-5 kişiydi ekip. Benim oğlan da hadi bir yık da göreyim dedi. Eline bir şey aldı. Yıkamazsın benim evimi, nasıl yıkarsın dedi, herkes yapıyor da bana neden göz dikiyon dedi. Ondan sonra ben oğlana sen dur dedim. Adamlara, gidelim dedim dışarı doğru. Para istediler benden. 4000 lira mı ne bir para verdim o zaman. Yine adet yerini bulsun biraz yıkalım dedi adamlar. Bahçe duvarımı yıktılar azıcık. Sonra gittiler." diye anlatmaktadır.

Asef Bayat'ın (2006) saptadığı sessiz tecavüz pratiklerinden biri de elektrik, su gibi kentsel hizmetlerin kaçak kullanılmasıdır. 1990'lı yılların sonuna kadar bölgede elektrik ve suyun kaçak kullanılmasının, gecekonduların çok yaygın olduğu görülmektedir. Kaçak kullandığını söyleyen katılımcıların "Evet kullandık ama yetiremedik napalım" (Kibar), "Elektrik de su da çok pahalıydı. Elde yok. Bunca çocuk Napacaksn, mecbursun bir yerde" (Yüksel), "Bunun suç olduğunu biliyoruz ama ödemeye gücümüz yoktu, mecbur kaldık" (Türkan) cevaplarıyla karşılaşmıştır. Bu cevaplarda öne sürülen "mecburiyet" gerekçesi, Bayat'ın (2008:42) tespit ettiği Tahranlı yoksulların "sınırı aşma eylemlerini gerekçelendirme biçimi" ile aynıdır. Asef Bayat bu "başka çaresi olmama", "mecbur kalma" gerekçesini, kent siyasetinin ahlaki söylemi olarak nitelendirmektedir.

Kent yoksullarının mecburiyetle gerekçelendirdikleri bu kentsel hizmetlerden formel yararlanma eylemlerinin, daha sonra onlar için çok daha pahalıya mal olan sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Yüksel'in kaçak su kullanma "mecburiyeti" sonunda gecekondusunu kaybetmesine neden olmuştur:

"Daha önceleri sıkıştıkça suyu kaçak kullandığım nadir de olsa, olurdu. Ama 98'den 2000-2001'e kadar çok kaçak kullandım. Bir yandan fiyatlar arttı, bir yandan ev kalabalıklaştı, çocuklar yetiştiler (büyüdüler) ama işsizler. Ben çok az kazanıyom. İnşaat işi azaldı. Yetişemedikçe mecbur kaçak kullandık. E kullandıkça yakalandık tabii. Kaç defa tutanak yedim. ASKİ bana yüklü bir hesap çıkardı. Bir kısmını taksitlendirdi. Ödedim, ödedim ama ödemekle bitmiyor ki, faizi katlıyor da katlıyor. O sırada sayacı birisi getirip bağlıyor, diğer ekip söküp götürüyor. Epey bir süre devam etti böyle. Onlar söktükçe mecbur kaçak kullandık, kaçak kullandıkça yakalandık tutanak yedik. Tabii arada devamlı ASKİ'ye para verdim. Ama en son 2004'te 3 milyar 650 milyon bi borç çıkardılar. Pes ettim artık. Gecekonduyu sattım. Anca borcu karşıladı. Biz de böyle kiraya çıktık işte. Şimdi kirayı da ödeyemiyoruz. İki aydır yatıramıyoz. Mecbur buradan da çıkamaz."

Sincan'da yaşayan eski inşaat işçisi, şimdi diyalize bağlı böbrek hastası olduğu için çalışamayan 56 yaşındaki Osman da, gecekonduların evinde kaçak su kullandığı için ağır bedel ödemek zorunda kalanlardan birisidir ve hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

"Bak bir yanlışlıktan dolayı bizim elektrik su yatırılmamış. Oğlanlara para verdim yatırınsınlar diye. Yatırmamışlar. ASKİ saati sökmüş. Oğlan buraya bi hortum takmış, baba böyle kullanın falan. ASKİ geldi yakaladı. Dört milyar borç çıkardı. Nasıl ödeyim. Hadi bakalım mahkemeye. 2 milyar 800 lira (2800 TL.)"

para yatırdık. Gerisi için icralık olduk. Diyalize durumu anlattım. Diyalizin sahibi çıkardı 500 lira verdi. Onu yatırdık. Eş dost tanıdık fitre veriyolar ramazanda. Onu verdik. Yalnız bi arkadaş var. AK Parti genel merkezde santrale bakıyo. Abi bi gel de durumu anlatalım Ankara milletvekillerine, yardımcı olurlar dedi. Bi milletvekiline gittim. Anlattım durumu. Dedim elektriğim suyum kapalı. Şimdi sana bi şey yapamayız emsal teşkil eder, kimseye yardım edemeyiz dedi. Nerde bi ışık gördük koştuk. Ta istanbula gittik Deniz Feneri'ne. Ordan da bi yardım eden olmadı. En sonunda 50 ordan 20 ordan yatırdık çevrenin yardımıyla şükür. Hala o meseleden kalan borçlarımız vardır çevreye. Helal ettiler istemiyolar Allahtan.”

Kaçak su kullandığı için büyük zorluklara maruz kalan bu örneklerin içinde en ağır cezaı Ramazan almıştır. Ramazan halen kaçak su kullanımından dolayı hapis cezasını çekmek üzere cezaevinde olduğu için hikâyesini, 16 yaşında yatağa bağımlı zihinsel ve bedensel engelli oğlunun ve iki küçük kızının bakımından sorumlu eşi Türkan'dan dinledik:

“Beyim inşaat işçisi. Oğlanın (engelli oğlu) sürekli yıkanması gerekiyor, mecbur su biraz fazla gidiyor evde. E bunca çocuk, iş yok. Eşim yetiştiremedi, ödeyemedi. Saati söktü ASKİ. Biz borcu ödeyemedik tabii ama oğlandan dolayı da mecbur kaçak kullandık suyu. Bu yıllarca büyüdü tabii. Faiz faiz üstüne. En sonunda 30 milyardan fazla borç çıkardılar. Mahkemelik olduk. Eşime 16 ay hapis cezası verdiler. Şimdi 8 aydır içerde. Tabii avukat filan da tutamadık. Mecbur yatıyor işte. Tabii suyumuz kesik hala. Af gelmiş, borcu 7 milyara düşürmüşler. Ben ASKİ'ye gittim bana dediler, bunu öde suyunu o zaman alırsın. Ben o zaman nereden vereyim param yok benim dedim. Aydan aya 1 milyar ödersen de olur dediler. 1 milyarı nereden alayım ben ayda. Dedim benim bir güvencem yok ödeyemem. Öyle duruyor yani. Suyumuzu karşıda kayıncılar oturuyor, onlardan alıyorum her gün.”

Kentin mecburiyet merkezli ahlak söylemini farklı bir durum olarak, sosyal yardımın aynı/nakdi niteliğini kendi ihtiyacına göre değiştiren Hıdırlıktepeli Şükran'da da görmekteyiz. Oğlu askerde olan, eşini cinayette kaybeden, kirada yalnız yaşayan Şükran'a nakit yardımı alıp almadığı sorulduğunda *“Almıyorum ama hallediyom buluyom”* diye cevap vermiştir. Gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli nakit parayı nasıl bulduğunu ise, *“Bana bir belediyeden kömür geliyo bir de sosyal dayanışmadan alıyorum. Birinden geleni kullanıyorum. Öbürünü de mahallede ihtiyacı olanlara satıyorum. İhtiyacı oldukça parça parça satıyorum. Napayım. Bu ev kira. Her ay 50 lira veriyom. Oğlan askerde para göndermem lazım. Mecburum bir yerde yani. Hem o bana verilmiş bir hak. İster yakarım ister satarım demi yanlış mıyım”* sözleriyle anlatmıştır. Şükran'ın bu anlatısı aynı zamanda, Bayat'ın elektrik, su gibi kentsel hizmetlerin kaçak kullanılmasını kolektif tüketim mallarından pay alamayan kullanıcıların bu sayede yeniden bölüşüme katılması şeklindeki değerlendirmesi içine de alınabilecek bir örnektir.

Asef Bayat'ın (2006: 52) Ortadoğu toplumları için bir sessiz tecavüz örneği olarak tespit ettiği “resmi nikâh yerine yerel imamın kıydığı nikâhla evlilik”, bizim araştırmamızda da karşımıza sıkça çıkmıştır. Davut yaşadığı durumu, *“Nikâh para demek. Bizde o yok tabii. Kızım büyüüp okula başlayana kadar imam nikâhıyla durduk. En son kızı okula yazdırmak için mecbur yaptık. Muhtar yardımcı oldu sağ olsun. Ondan aldığım borçla yaptırdım işlemleri”* diyerek savunmaktadır. Sincan'da yaşayan Songül *“Ben hastalanınca Yeşil Kart yaptırmamız gerekti. O zamana kadar resmi nikâhımız yoktu. Beyim Yeşil Kart çıkartmak için mecbur kalıp yaptırdı”* derken, Hıdırlıktepe'de bir yıldır evli olduğunu söyleyen Aysel resmi nikâhının olmamasını *“Nikâh yaptırmak için belediyeye gittik. 80 lira istediler. Tabii bizde yoktu. Geri döndük geldik eve. Eşim çok üzüldü. Sana söz dedi, param olunca ilk iş o olacak dedi. Yeni işe girdi. On gün falan oldu gireli. Aylardır işsizdi. Aylığı almca yapacak işte nikâhı”* sözleriyle anlatmaktadır.

Nikâh yönetim rasyonelliği stratejileri açısından en etkin kayıt altına alma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsallık aile üzerinden inşa edilmekte ve bu kayıtlar, eğitim, sağlık, sosyal yardım, suç denetimi gibi süreçlerin hepsi birbirine bağlanmış olmaktadır. Asef Bayat'ın öne sürdüğü "devletin dayattığı düzenlemeler, kurumlar ve disiplinden hem kültürel hem siyasal özerklik kazanmak" (2006: 51) hedefiyle kayıt altına alınmaktan kaçınan İranlı kent yoksullarının aksine, bu araştırmada görüşülen Ankaralı kent yoksullarının, devletin zorunlu tutması sonucu ya da sunduğu sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanmak için kayıt altına girmeyi tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Asef Bayat'ın (2006) verdiği örneklerden olan sokak satıcılarının faaliyetleri, alanda yaygın bir sessiz tecavüz pratiği olarak işlemektedir. Sisteme kayıtlı biçimde giremeyen kent yoksullarının sisteme arkadan dolanarak girme, sızma girişimi olarak tanımlanabilecek bu pratik, yine güçlünün alanına müdahale olduğu için etkin bir taktik olarak nitelenebilir. Kaçak elektrik ve su kullanımında "mecburiyet" gerekçesi etrafında oluşan kent yaşamının ahlaki söylemi, seyyar satıcıların da meşruiyetlerini kurarken kullandıkları bir söylemdir. Ankaralı sokak satıcıları üzerine yapılan bir çalışmada da (Özkazanç ve Ağdaş, 2008) vurgulanan bu söylemle, bu araştırma sırasında da karşılaşmıştır. Bu söylem, kavşaklarda arabalar için küçük süs ve elektronik eşyalar satan Yılmaz'da "Bu işi yapmazsam başka iş yok. Dilencilik, hırsızlık yapmaktan iyi. Helal kazanıyorum sonuçta" sözleriyle ortaya çıkmaktadır.

Hıdırlıktepe sokak satıcılarının en fazla yakındığı konulardan biri, daha önce en çok satış yapılan kentin merkezi bölgelerine son yıllarda yapılan alt geçitlerdir. Diğer yakınılan konu ise Kızılay ve yukarısında kalan bölgede, Bakanlıklar ve Çankaya bölgelerinde, "köprünün diğer yanı"nda artık hiç çalışamaz hale gelmeleridir. Michel de Certeau'nun (1984: 97) "konuşma dil için neyse, yürüme de kent için odur" sözleriyle görünür olma ve kendini ifade etme aracı olarak ortaya koyduğu "yürüme" ve "bir yerde durma" pratikleri, yerelin tekrar tekrar düzenlenmesiyle birlikte, görüştüğümüz sokak satıcıları için giderek zorlaşmaktadır. Yerel yönetim trafik üzerinde son yıllarda yaptığı yeni düzenlemelerle onların durabileceği, görünür olabileceği alanları kapatmıştır. Hıdırlıktepe sokak satıcıları için görülebilecekleri, durabilececekleri, yürüyebilecekleri, satış yapabilecekleri tek yer kalmıştır artık; "Ulus ve civarı".

Yılmaz'a hiç Kızılay'dan yukarısına çalışmak için gidip gitmediği sorulduğunda "Gitmiyorum. Niye gideyim ki. Oraya gittiğin zaman kaybetmeyi göze alman lazım. Oralarda sadece zabıta yok. Polis de nefes almıyor" diye cevap vermiştir. Zabıtaya yakalandığında ne olduğu sorulduğunda Yılmaz, "Elimizdeki malı alırlar. O günkü kazancımızı alırlar. Bir de kamp var eski AŞTİ'nin olduğu yerde. Depo gibi bir yer. Orada tutarlar akşam 7'ye kadar. O gün çalışamazsın. Bir şey yapamazsın. Tutarlar seni orda başka bi şey olmaz. Dayak, kötü şey olmaz. Zaten elindeki avucundaki gidince dayak yemiştin beten oluyosun" diye anlatmıştır.

Devletin sosyal hizmetlerini, Certeau'cu anlamda "hile" (making do) yoluyla elde etme, Hıdırlıktepe'de karşılaşılan dikkat çekici bir örnektir. Eşi cezaevinde olan, kızı (18 yaşında) ve oğluyla (12 yaşında) kirada yaşayan Ayten, çocuğu için yapmaya mecbur kaldığını söylediği taktiği şöyle anlatmaktadır: "Evde geçim yapacak, kira verecek para yok. Belediye paket veriyö. Ondan yiyöz ama para lazım. Benim bu oğlan ışıklara gidiyo mendil satmaya, cam silmeye. Onun getirdiğiyle geçiniyöz. Tabii polisler gelince çocuklar kaçıyo. Benim bu hiç yakalanmıyo. Sonra buradan biri dedi ki, polis bu çocukları yakalayınca okula gönderiyomuş, bi de maaş bağlanıyomuş. Ben bunu duyunca Emre'yi tembihledim. Polis gelince kaçma dedim. Bırak seni yakalasin korkma dedim. Bizimki yakalandı. Beni çağırdılar. Her ay 250 lira maaş bağladılar. Çocuğum sokaktan kurtuldu. Şimdi gidiyo okula. Dersleri de çok iyi. Öğretmen diyo. Çok zeki diyo". Ayten'e, Emre için Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan neden doğrudan yardım istemediği sorulduğunda verdiği, "Beyim cezaevinde ya. Belki ondan bişey olur diye ben gitmem öyle kuruma falan" cevabı, Hıdırlıktepe sokak satıcılarının devleti temsil eden kurumlarla doğrudan yüz yüze gelmek yerine, onlarla hileli, kaçak, dolambaçlı bir ilişki kurmayı tercih ettiklerini gösteren bir örnektir.

Hıdırlıktepe'ye özgü kaçış ve direnme noktaları mahallenin suç ekonomisi içinde de gizlenmiştir. 50 yıldır bu mahallede yaşayan Müslim, uyuşturucu satıcılarını kastederek *"Torbacılar bu işin en altında olanlar. İşin içinde olanların da en fakirleri. Bütün bu çevre bu işin içinde bak. Her evden biri içerde (cezaevi). Akrabalarından içerde olanlar var. Kazandıklarını başsız kalan ailelere dağıtıyolar. Onlar devlet yardımı alamıyo tabii bu işleri yaptıkları için. Sadece bu işten geliyor gelir. Onu da dağıtıyolar. Ellerinde bişey kalmıyor"* diye anlatırken, hem mahalledeki suç ekonomisine hem de bu ekonomi içindeki hiyerarşiye dikkat çekmektedir. Suçun bir risk ögesi olarak belli düzeyde varlığının devam etmesi (O'Malley, 1996), mahallede bir yönetim rasyonelliği stratejisi olarak işlemektedir. Bu anlamda bu sokaklar bir yandan iktidarın nesnesi ve hedefi olurken diğer yandan "iktidarın kör noktası" denilebilecek kaçış noktalarını, direniş uzamını oluşturmaktadır.

Hıdırlıktepe'de suç ekonomisinin içinde olanlar "karakol polisi"nden çekinmemektedirler. Müslim'in, "Ama Yunuslar'dan ödleri kopar. Hızla gelir çeker alırlar çünkü adamı, Kafası gözü yarılmış olur saniyede" diye tarif ettiği Yunus timi⁹, çok güçlü ve hızlı motosikletler kullanmaktadırlar. Bu araçlar otomobillerin giremediği çok dar sokaklara da girebilmekte, suçlu takibine devam edebilmektedir. Ancak Hıdırlıktepe'nin sokakları hiç bitmeyecekmiş gibi görünen yüzlerce basamaklı merdivenlerden oluşmaktadır. Kaçanlar sokakları avuçları gibi bilmektedirler. Sokaklar evlerle birden kesilmekte ama evleri dolanarak, kıvrılarak devam eden merdivenlerle ya da taşlarla yapılmış basamaklar halinde dik tepe boyunca ilerlemektedir. Bu haliyle Hıdırlıktepe'nin kendisi bir "direniş mekânı" olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidarın kullandığı "stratejiler" ana cadde ve geniş sokaklarda işlerken, zayıfın kullandığı "taktikler", iktidarın kendi mekânında olmadığından ilerlerken yavaşlamak zorunda kaldığı patikalarda, ara sokaklarda, dar kuytularda işlemektedir.

SONUÇ

İktidar tarafından tehlikeli kabul edilen ve bundan dolayı sürekli denetlenmeye ve düzenlemeye tabi tutularak siyasetin konusu haline getirilen yoksullar bu çalışmada iktidarın nesnesi değil, onu etkilemeye çalışan bir siyasal kategori olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda kent yoksullarının siyasallaşma biçimleri, alan araştırması ile elde edilen bulgular ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın yapıldığı alanda, yoksulların yaşadığı deneyimler üzerinden, siyasallaşma biçimlerinden ikisinin, siyasal katılım ve sessiz direniş formlarının izi sürülmüştür. Çalışılan bölgelerde Keçiören ve Sincan bölgelerindeki yoksulların benzer davranışlar ve benzer siyasallaşma biçimleri geliştirmiş olmalarına karşın, Hıdırlıktepe yoksulların diğer bölgelerde rastlanmayan, mekâna bağlı farklı deneyimleriyle karşılaşmıştır.

Kent yoksullarının siyaset algılarının ve siyasal katılım düzeylerinin anlaşılması bakımından sivil ve siyasal örgütlenme, siyasal eylem ve seçim siyasetiyle ilişkilerine bakılmıştır. Görüştüğümüz kent yoksulları hak arayışı için örgütlenerek ve eyleme geçerek karar alıcıları etkilemeye çalışma anlamındaki siyasetle ilgilenmeyi "siyasal şiddet üretmek" ve "devlete karşı gelmek" olarak anlamakta ve buna karşı olduğunu özellikle belirtmektedir. Bu algı, yoksulların siyasal davranışında etkili olmaktadır. Nitekim katılımcıların anlatılarından, kent yoksullarının sivil toplum örgütlerine katılma ve kentsel hizmetlere erişmek için merkezi ve yerel yönetimlerden hak talep etme düzeylerinin eksik olduğu, siyasetle ilgilerinin sadece oy kullanmak aşamasında var olduğu ve bu aşamada katılımlarının yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, siyasal katılım basit bir meraktan doğrudan siyasal eylem geliştirmeye kadar bir tutum ve etkinlik yelpazesi olarak düşünüldüğünde, doğrudan yoksulların siyasete karşı ilgisiz, kayıtsız olduklarını söylemek mümkün değildir. Siyasetle ilgisinin olmadığını vurgulayan, hayati

⁹ Yunuslar olarak bilinen motosikletli polis timi Türkiye'de 1993 yılında kurulmuş, dünya genelinde eskort ve trafik polisi olarak görev yaparken Türkiye'de asayiş için görevlendirilmiştir.

boyunca bir kez bile oy kullanmamış olan Hatice'nin ilgisizlik nedeni olarak dile getirdiği "siyaset karnımı mı doyuruyor?" sorusunda hissedilen eleştirel tını bile aslında siyasetle kurulan ilginin varlığına işaret etmektedir. Bu noktada kent yoksullarının seçimlerde oy kullanma ya da oy kullanmama tercihleri, onların siyasetle ilişkilerini ortaya çıkaran önemli bir bağ olarak görünmektedir. Katılımcılar, seçim dönemlerinde sosyal yardımların sürekliliğini sağlayacağına inandıkları için seçimlere katılmakta ve mevcut hükümetin devamlılığı yönünde oy kullanmaktadır. Bu bağlamda yoksulluğu bu insanların siyasetle ilgilerini zayıflatan bir etken olarak ele alan marjinalite ve yoksulluk kültürü yaklaşımlarının (Lewis, 1972; Türkdöğün, 1974) aksine, alanda görüştüğümüz yoksullar için yoksulluğun, siyaseti etkilemek üzere oy kullanmak için güçlü bir motivasyon ögesi olarak işlediği söylenebilir.

Alanda siyasal katılıma ek olarak, "sessiz direniş" başlığı altında topladığımız farklı bir siyasallaşma pratiği ile karşılaşmışır. Açıkça görülebildiği için en bilinen ve direniş olarak tanınan kentsel sosyal hareketlere karşın sessiz direniş biçimleri, açıkça görünmediği ve yönetimin stratejiler bütününe karşı geliştirilen küçük taktiklerle işlediği için en az bilinen ve tanınan, ancak en yaygın olanlarıdır. Michel Foucault'nun iktidar ve direnişe ilişkin ortaya koyduğu, "iktidar her yerdedir" ve "iktidarın olduğu yerde direniş de vardır" biçimindeki iki argümanı Michel de Certeau, James C. Scott ve Asef Bayat gibi yazarlara ilham vermiş ve "zayıfın sosyolojisi ve siyaseti" diyebileceğimiz sessiz direniş bakış açısına kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada, yapılan alan araştırması ile, söz konusu yazarlarca "taktiksel direnme", "gündelik hayatın direnme biçimleri" ve "sessiz tecavüz" olarak teorize edilen gündelik hayatın siyasallaşma pratiklerinin izi sürülmüştür. Buna göre Sincanlı, Keçiörenli ve Hıdırlıktepeli yoksulların, kaybedecekleri mukadder bir çatışmaya girmek yerine, güçlüye karşı, geçinme ve barınma yollarını içeren gündelik hayat pratikleri içinden ürettikleri taktiklerle, sessizce, dolaylı yollardan direnmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bu bazen güçlü olan için ayrılmış yollarda yürüme ve satış yapma, bazen devletten sosyal yardım alabilmek, sosyal hizmetlerden yararlanmak ya da nakit ihtiyacını karşılamak için hileli yollara başvurma ya da gecekondu yapımı ya da kaçak elektrik su kullanımı örneklerinde olduğu gibi gücünün alanına sızma girişimleri biçiminde görülürken, zaman zaman da Hıdırlıktepe örneğinde olduğu gibi kendini, üretilen suç ekonomisi içinde göstermektedir. Son tahlilde yoksullar zayıf olduklarının farkındadır ve doğrudan karşı karşıya geldiklerinde yok olmamak için, gücünün stratejik araçları karşısında "direnmeden direnme"yi tercih etmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTUNBEK, N. S. (2009). 'Yerli'nin Bakışı. Ankara: Ütopya Yayınevi
- BABBIE, E. R. (2010). The Basics of Social Research. U.S.A: Wadsworth Cengage Learning
- BAYAT, A. (1997). Street Politics. N.Y: Columbia University Press
- BAYAT, A. (2006). Ortadoğu'da Maduniyet. Çev. Gökmen Ö ve Deren S. İstanbul: İletişim Yayınları
- BAYAT, A. (2008). Sokak Siyaseti. Çev. Torlak S. Ankara: Phoenix Yayınları
- BEALL, J. ve FOX, S. (2006). Urban Poverty and Development in the 21st Century, Oxfam Research Report
- BLATTER, J. K. (2008). The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods Two Volume Set. İçinde: Given L M (der), Case Study, London: Sage Publications, 68-71
- CAN, K. (2006). Yoksulluk Halleri. İçinde: Erdoğan N (der), Yoksulluk ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları
- CERTEAU, M. (1984). The Practice of Everyday Life. U.S.A: University of California Press
- CERTEAU, M. (2008). Gündelik Hayatın Keşfi-1. Çev. Arslan Özcan L, Ankara: Dost Kitabevi
- DAVIS, M. (2006). Gecekondu Gezegeni. Çev. Koca G. İstanbul: Metis Yayınları
- DAYMON, C. ve HOLLOWAY, I. (2002). Qualitative Research Methods in Public Relations and Marketing Communications. London and N.Y: Routledge

- ERDOĞAN, N. (2000). Devleti İdare Etmek: Maduniye ve Düzenbazlık. Toplum ve Bilim, 83, Kış
- EWICK, P. ve SİLBEY, S. (2008). Narrating Social Structure: Stories of Resistance to Legal Authority. *AJS*, vol. 108, nu. 6, 1328-72
- HATCH, J. A. (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. N.Y: State University of New York Press
- HOLLANDER, J. A. ve EINWOHNER, R. L. (2004). Conceptualizing Resistance||, *Sociological Forum*, vol. 19, no. 4, December
- IŞIK, O. ve PINARCIOĞLU, M. M. (2005). Nöbetleşe Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları
- JESSOP, B. (2005). Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet. İçinde: Yazar B ve Özkazanç A. İstanbul: İletişim Yayınları
- KADIOĞLU, A. (2009). Political Participation from a Citizenship Perspective. *Middle East Law and Governance* 1, 90-116.
- KAPANİ, M. (1983). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınları
- KELEŞ, R. ve ÜNSAL, A. (1982). *Kent ve Siyasal Şiddet*. Ankara: A.Ü. SBF Yayınları
- KONDA, (2008) *Metropollerin Yoksulları ve Yoksunları: Varoşlar*, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/varoslar.pdf>, erişim tarihi, 10.02.2009
- KUHN, T. (2005). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Kuyaş N. İstanbul
- LEWIS, O. (1972). *İşte Hayat*. İstanbul: e Yayınları
- MARSHALL, T. H. (2006). *Sosyal Politika Yazıları*. İçinde: Buğra A ve Keyder Ç (der), *Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf*, Çev. Çakar ve Balaban, İstanbul: İletişim Yayınları
- MARVASTI, A. B. (2003). *Qualitative Research in Sociology*. London: Sage Publications
- MINGIONE, E. (1993). The New Urban Poverty and Underclass Introduction, *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3)
- MITLIN, D. ve BEBBINGTON, A. (2006). *Social Movements and Chronic Poverty Across the Urban-Rural Divide: Concepts and Experiences||*, CPRC Working Paper 65, U.K: Chronic Poverty Rsearch Centre
- NIE, N. H. vd. (1989). *Siyasal Katılma, Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*. Çev. Turan İ ve Karamustafaoğlu T. Ankara: S Yayınları
- O'MALLEY, P. (1996). *Foucault And the Political Reason*. İçinde: Barry A (der), *Risk and Responsibility*. U.S.A: UCL Press
- ÖZBUDUN, E. (1975). *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılım*. Ankara: A.Ü. Yayınları
- ÖZKAZANÇ, A. (2010). *Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu*. SBF Dergi, 64-1
- ÖZKAZANÇ, A. ve AĞDAŞ, Ö. (2008). *Sokak Siyaseti ve Siyasi Söylem: Ankara'da Seyyar Satıcılar Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: 10. Sosyal Bilimler Kongresi, ODTÜ 28-30 Kasım
- ÖZUĞURLU, M. (2009). *Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu*. *Mülkiye Dergisi*, XXVII, 239
- PERLMAN, J. E. (1979). *The Myth of Marginality*. London: University of California Press
- ROSE, N.. (1996). *The Death of the Social: Refiguring the Territory of Government*. *Economy and Society*, vol. 25 no. 3.
- SCOTT, J. C. (1989). *Everyday Forms of Peasant Resistance*. İçinde: Colburn F. D (ed), *Eveyday Forms of Resistance*. London: M. E, Sharpe
- SCOTT, J. C. (1995). *Direnış Sanatları*. Çev. Türker A. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- SEIDMAN, I.. (2006). *Interviewing As Qualitative Research*. N.Y and London: Teachers College Press
- SIMMEL, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*. İçinde: Birkan T (der), *Yoksul*, Çev. Birkan T. İstanbul: Metis Yayınları, 155-179.
- TÜRKDOĞAN, O. (1974). *Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı*. Erzurum: A.Ü. Basımevi
- WACQUANT, L, J. D. (2008). *Urban Outcasts*. U.K.: Polity Press

